

ZAMETENI TRAGOVI

Pabirci o nekim našim starim liječnicima

Istražujući povijest jevrejskih liječnika u Jugoslaviji, naišao sam na velik broj nejasnoća, protuslovlja i praznina, koje u velikoj mjeri otežavaju ova istraživanja. Odavno je trebalo da završim taj posao, koji me zaokuplja već nekoliko godina ali nisam dospio mnogo dalje od sakupljanja materijala koji nije malen i čije prikupljanje nije bilo baš lako. Trebalo je već odavno da održim svoju riječ, koju sam zadao svom prijatelju Jakiru Eventovu u Haifi, neumornom sakupljaču gradiva za historiju jugoslovenskih Jevreja, koji me je prigodom svoga posljednjega posjeta našoj zemlji zamolio da mu napišem historiju jevrejskih liječnika u Jugoslaviji, na kojoj sam ionako već otorije radio. Nastojanja historijskoga pododbora Udruženia jugoslovenskih Jevreja u Izraelu zaslužuju svaku pohvalu, i svi mi, koji smo to u stanju, treba da podupremo rad i nastojanja ove grupe, koja je sebi postavila zadatak da istraži i zabilježi historiju Jevreja u Jugoslaviji.¹ Dužnost je svih nas da podupremo ovaj kolektiv u njegovu hvalevrijednom radu i moja obećana studija o jevrejskim liječnicima u Jugoslaviji bio bi jedan skroman prilog ovom opsežnom poduhvatu.

Na kakve sam poteškoće naišao u svom dosadašnjem radu, pokazat ću u ovom prikazu. No čitalac će u isti mah vidjeti da ovakva istraživanja mogu dovesti do nekih pozitivnih rezultata čak i onda ako njihov glavni cilj nije u cijelosti postignut. Da budem konkretan: Nastojeći istražiti život i rad dra Jakoba Bresslauera iz Daruvara, morao sam na koncu uvidjeti da je to jalov posao. Morao sam na pola puta sustati zbog omanjkanja vrela, gotovo obeshrabren teškoćama na koje sam naišao u ovom slučaju i za koje se bojim da će ih biti i u drugim slučajevima. No pregledavši materijal što sam ga sabrao u vezi s drom Bresslauerom, vidio sam da u tom materijalu ima niz vrlo važnih podataka o historiji Jevreja u Jugoslaviji uopće. Pa ako na koncu i nećemo saznati kada i gde je umro dr Jakob Bresslauer, saznat ćemo štošta iz povijesti Jevreja u našoj zemlji u prvoj polovini prošloga stoljeća, o sudbini jevrejskih liječnika onoga vremena, ali na žalost i o mnogim netačnostima ranijih prikaza, koje ću ovom prilikom nastojati korigirati.

Između 294 imena jevrejskih liječnika, koji su živjeli i radili u našoj zemlji do kraja XIX stoljeća i o kojima mi je uspjelo pronaći neke podatke, nalazi se i ime dra Jakoba Bresslauera. O njemu je do sada bilo već u više navrata govor, i u medikohistorijskoj i u jevrejskoj historijskoj literaturi. Nešto opširnije sam pisao o njemu prije 20 go-

¹ Usporedi: Bilten Saveza jevrejskih opština Jugoslavije IX/1958. br. 1. str. 7. i Bilten Jevreja iz Jugoslavije u Izraelu, VII/1959 br. 9—10. str. 6—7.

dina² i to je otprilike sve što se dosada o njemu znalo. Prema tom prikazu, Bresslauer je rođen god. 1814. u Daruvaru, promoviran u Paviji, bio isprva kupališni liječnik u Daruvaru, iza toga 7 godina u zemunskom kontumacu, od 1841 do 1852 privatni liječnik u Zemunu, a od 1853. u Zagrebu. Vidjet ćemo kasnije da su ovi podaci velikim dijelom netačni, mada ih zahvaljujem autorima koji zavrijeđuju prilično povjerenje³.

Godine 1951. uskrsla su gotovo istovremeno dva nova momenta, koji naoko obaraju dotadašnje mišljenje da je dr Jakob Bresslauer promoviran u Paviji. Te je godine objavljen tekst molbe koju je Bresslauer uputio knezu Milošu i u kojoj navodi da je medicinu izučio u Beču⁴ a u jednoj bibliografiji doktorskih disertacija jugoslovenskih liječnika, koja je izašla iste godine, čitamo da je Bresslauer promoviran u Pešti i da je rođen u Starom Budimu⁵. Nekako u isto vrijeme našao sam u popisu apsolutenata peštanskog medicinskog fakulteta podatak da je dr Jakob Breslauer (sic!), rodom iz Staroga Budima (Ó-Buda), promoviran u Pešti godine 1833⁶. Eto niz sasvim protuslovnih podataka, koje je valjalo provjeriti: da li je Bresslauer promoviran u Paviji ili u Beču ili u Pešti? Da li je on rođen u Daruvaru ili u Starom Budimu? S time u vezi namegnuli su se i dalji problemi: Ako je Bresslauer rođen 1814, kako je mogao biti promoviran god. 1833, kada mu je bilo tek 19 godina? Dalje: Ako je prije godine 1814. bio 7 godina namješten u zemunskom kontumacu, a prije toga bio još kupališni liječnik u Daruvaru, kako je mogao biti rođen god. 1814? Da li su možda postojala dva doktora imenom Jakob Bresslauer ili možda čak tri? Sve su to pitanja koja su iziskivala strpljivo i mučno istraživanje, i kraj svega toga nije mi uspjelo raščistiti sva pitanja.

Ipak je jedna stvar bila za mene izvan svake sumnje: mora da su postojala dva doktora Jakoba Bresslauera, jedan koji je rođen u Starom Budimu, koji se pisao s jednim „s“ i koji je promoviran god. 1833. u Pešti, a napisao je disertaciju pod naslovom „De hydrocephalo interno acuta“, a drugi, koji je rođen god. 1814. u Daruvaru, a promoviran u Paviji ili u Beču, na kojega se odnose svi ostali podaci, koji su dosad spomenuti i koji će kasnije još biti spomenuti, i čije je tragove tek trebalo prosljediti. Taj se je Bresslauer pisao sa dva „s“, kao što su to činili svi daruvarski Bresslaueri. Ta dva imenjaka su nekako u isto

² L. Glesinger: Jevrejski liječnici u starom Zagrebu, Jevrejski narodni kalendar 1940—41, Beograd—Zagreb 1940, str. 106.

³ Podaci su uzeti uglavnom iz knjige R. Jeremić: Medicinske prilike u Zemunu 1750—1900. Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva, sv. 1, Beograd 1937, str. 24.

⁴ V. Mihailović: Iz istorije saniteta u obnovljenoj Srbiji od 1804—1860, Beograd 1951, str. 417.

⁵ M. D. Grmek: Inauguralne disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika (1660—1865), Starine JAZU, knj. 43, Zagreb 1951, str. 182.

⁶ E. Högyes: Emlékkönyv a Budapesti királyi magyar tudomány egyetem orvosai karának multjáról és jelenéről, Budapest 1896, str. 235.

vrijeme doktori medicine, pa je Grmekova zebuna sasvim razumljiva⁷. Dr Breslauer iz Budima kasnije se pokrstio i promijenio ime Jakob u Konrad. God. 1895. nalazimo ga kao liječnika u Szigetváru⁸.

Vratimo se sada našem daruvarskom Bresslaueru i istražimo malo njegovo podrijetlo. Obitelj Bresslauer jedna je od najstarijih jevrejskih obitelji u Daruvaru, a naselila se ondje u drugoj polovini XVIII. stoljeća. Držim da možemo pracom te daruvarske grane smatrati Vuka Bresslauera, čiji se nadgrobnni spomenik nalazi na daruvarskom jevrejskom groblju⁹. Početkom XIX. stoljeća živio je u Daruvaru Henrik Bresslauer, vjerojatno Vukov sin. God. 1807. izvijestio je pakrački distriktualni sudac Dragutin Odabašić požešku županiju da u pakračkom kotaru žive samo tri jevrejske porodice, koje imaju svoje isprave, među njima porodica Henrika Breszlera (sic!) u Daruvaru. Henrik Breszler rodio se u Našicama, bavio se u Virovitici 16 godina trgovinom, a primivši otpusnicu od virovitičke gospositije, došao je prije kratkoga vremena u Daruvar, gdje ima dućan, te kao faktor virovitičkoga Jevrejina Jakoba Najwirtha toči pivo i rozoliju. Pripada jevrejskoj općini u Našicama. Sve tri porodice žive pošteno i uredno. Zato je generalna skupština požeške županije zaključila da sve te porodice mogu i nadalje ostati na području županije¹⁰.

U to vrijeme rodila su se u Daruvaru braća Vuk (1805.), Maks (1808.) i Jakob (1814.) Bresslauer. Sigurno je da oni nisu bili sinovi Henrika Bresslauera, jer Maks Bresslauer, koji se 1837. doselio u Zagreb, naziva se u matici zagrebačke Hevre kadiše „Moše ben Jošua“¹¹. Da je on bio Henrikov sin, zvao bi se Moše ben Cvi. Mora, dakle, da je u to vrijeme živio u Daruvaru i neki Jozua Bresslauer, vjerojatno sin prije spomenutoga Vuka, jer i stariji brat Maksa Bresslauera zvao se Wolf (Vuk), a to odgovara jevrejskoj tradiciji, da se najstariji sin naziva po(pokojnom) djedu. Iako u prije navedenom dokumentu nije spomenut ni Jozua Bresslauer, ni njegov otac Vuk, ipak mora da su i oni u to vrijeme stanovali u Daruvaru, samo nisu imali svoje isprave u redu kao ostali pomenuti. Henrik i Jozua bili su po svoj prilici braća i prema tome sinovi Vuka Bresslauera. A Jozuin najmlađi sin Jakob identičan je s našim drom Jakobom Bresslauerom.

Starije mafične knjige daruvarske jevrejske općine potpuno su uništene god. 1918., pa tako smo u pogledu datuma rođenja Jakoba

⁷ Grmek je uostalom kasnije, neovisno od mene, došao do istoga zaključka, da se mora raditi o dva doktora Jakoba Bresslauera (usmeno saopštenje), pa je zato u svojoj Hrvatskoj medicinskoj bibliografiji (Zagreb 1955) s pravom izostavio disertaciju starobudimskog dra Jakoba Bresslauera.

⁸ F. X. Linzbauer: Statistik des Medicinalstandes der Kranken- und Humanitäts-Anstalten, der Mineralwässer, Bäder, Trink- und Gesundbrunnen von Ungarn, Wien 1859. — Tu se nalazi podatak da je Dr med. Jakob Konrad Breslauer promoviran u Pešti, da je rimokatolik i da ima 52 godine.

⁹ Usporedi L. Glesinger: Iz prošlosti daruvarskih Jevreja, Zidov, 27. IX 1935.

¹⁰ J. Kempf: Novi prilozi za povijest Zidova u požeškoj županiji, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaliskog arhiva, 18/1916 str. 299.

¹¹ C. Schwarz: Povijest zagrebačke židovske općine od osnutka do 50-ih godina 19. vijeka, Zagreb 1939 str. 69.

Bresslauera upućeni na podatke koji su uneseni u matične knjige jevrejske općine u Zagrebu, kuda je dr Jakob Bresslauer doselio god. 1853. Prema tim podacima Jakob Bresslauer je rođen god. 1814. u Daruvaru¹².

Valja još spomenuti da su oba Jakobova brata također doselila iz Daruvara u Zagreb, i to mlađi brat Maks god. 1837, a stariji brat Vuk god. 1864. Maks Bresslauer je imao osmero djece, među ostalim sina Vilima, koji je također postao liječnik i o kojemu će kasnije još biti govora.

Ne znamo gdje je Jakob Bresslauer polazio gimnaziju, a to uostalom i nije važno. Važnije je bilo da se ustanovi gdje je studirao medicinu, odnosno gdje je doktorirao. Budući da Bresslauer u svojoj molbi knezu Milošu navodi da je „medicinu izučio u Sveučilištu Bečkom“, ne bismo zapravo imali razloga sumnjati u istinitost ovoga podatka. No ipak nisam mogao preći preko Jeremićeve tvrdnje da je Bresslauer promoviran u Paviji, iako Jeremić nigdje ne navodi vrelo, odakle mu taj podatak¹³, pa sam stoga svoja dalja istraživanja usmjerio i u ovom pravcu, utoliko više što Bresslauer u svojoj molbi ističe da vlada talijanskim jezikom, što bi također govorilo za prethodni boravak u Italiji.

U ono je vrijeme bilo obavezno pisanje doktorskih disertacija i na bečkom i na pavijskom medicinskom fakultetu. Međutim, među bečkim disertacijama nije pronađena disertacija Jakoba Bresslauera¹⁴. U to vrijeme (1838.) promoviran je u Beču drugi jedan jevrejski liječnik, koji je kasnije živio u Zagrebu, i to dr Rubin Schönheit¹⁵, čija je disertacija sačuvana, pa se jedan primjerak čak nalazi u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu¹⁶. Čudno je svakako da se nije sačuvao nijedan primjerak Bresslauerove disertacije, utoliko više što je on bio domaći sin, dok je Schönheit bio rodom iz Jaroslava u Galiciji.

Postoji osim toga i kompletni popis svih doktora medicine koji su promovirani na bečkom medicinskom fakultetu između god 1774. i 1848., dakle u razdoblju kada je Bresslauer završio svoje studije¹⁷. U tom se popisu ne nalazi Bresslauerovo ime.

Bilo je za mene veliko iznenađenje, kada sam u Grmekovim rukopisnim bilješkama, koje mu služe za nadopunu 2. izdanja njegove „Hrvatske medicinske bibliografije“, stvarno pronašao disertaciju dra Jakoba Bresslauera iz Daruvara (Jacobus Bresslauer, Slavonita Daruvarensis) pod naslovom: „Synopsis entozoorum hominis“, štampanu u Pa-

¹² ibidem.

¹³ Jeremić: loco citato.

¹⁴ Grmek (loco citato) spominje samo disertaciju dra Jakoba Bresslauera iz Staroga Budima.

¹⁵ Usp. Glesinger: Jevrejski liječnici u starom Zagrebu, str. 106.

¹⁶ Grmek: op. cit. str. 148

¹⁷ Verzeichnis der an der Medizinischen Fakultät der Universität Wien vom Anfang des Jahres 1774 bis zum Ende des Jahres 1848 promovierten Doktoren der Medizin (Beilage zum Tätigkeitsbericht des Archives der Universität Wien für das Jahr 1958).

viji god. 1838. Ova knjižica od 27 stranica, u kojoj je govor o crijevnim nametnicima čovjeka, nepobitan je dokaz da je Bresslauer promoviran god. 1838. u Paviji i da je Jeremićev podatak doista tačan.

Svakako je čudna Bresslauerova tvrdnja u prije spomenutoj molbi da je završio studije u Beču („izučivši u Sveučilištu Bečkom nauku lekarstva“), jer nema sumnje o tome da ta tvrdnja ne odgovara istini. Mogli bismo pomisliti na mogućnost da je on svoje studije započeo u Beču, ili da je čak ondje studirao više godina, a da je promoviran u Paviji. Takvi slučajevi nisu nimalo rijetki: dvije godine prije Bresslauera (1836.) doktorirao je u Paviji drugi jedan naš zemljak, dr Đorđe Mušicki iz Đurđeva, koji je studirao medicinu u Pešti i Beču, a promoviran je u Paviji. Iste je godine doktorirao u Padovi poznati književnik i ilirac dr. Dimitrije Demeter, koji je počeo studirati medicinu u Beču. Braćanin dr. A. Krstulović studirao je također u Beču, ali je zbog bolesti prešao u Padovu, gdje je bila blaža klima itd. Motivi koji su potakli Bresslauera da zamijeni Beč sa Pavijom (ukoliko je ispravna moja pretpostavka da je svoje studije započeo u Beču), mogu biti različiti. U ono vrijeme nije ni bečki ni pavijjski fakultet bio na nekoj osobitoj visini. Bečki se medicinski fakultet upravo nalazio u prelaznoj fazi između svojih dvaju sjajnih razdoblja I. i II. bečke škole. Među tadašnjim bečkim profesorima nema nekih naročito velikih ličnosti (Bartsch, Berres, Hildenbrand, Jaeger, Waffmann). To isto vrijedi za Paviju, gdje je na prelazu iz XVIII u XIX stoljeće došlo do znatnoga procvata medicinskog fakulteta, zahvaljujući tadašnjim profesorima svjetskoga glasa, kao što su bili Frank, Rasori, Scarpa, Scopoli, Tissot, ali gdje je 30-ih godina bio jedino anatom Panizza učenjak nešto većeg formata, a ostali, kao Cairoli, Flare, Porta itd., nisu bili neki naročiti korifeji. Nije, dakle, vjerovatno bio motiv Bresslauerove tvrdnje da je studirao u Beču želja da na taj način pokaže kako je dobro stručno izobražen. Renome bečkoga medicinskog fakulteta nije u ono vrijeme bio nimalo veći od renomea pavijjskoga fakulteta.

U Paviji bilo je u ono vrijeme dosta studenata iz Hrvatske, a bilo je ondje i jevrejskih studenata iz Hrvatske. God. 1838., dakle iste godine kada je ondje promoviran Bresslauer, promoviran je u Paviji Jevrejin Emanuel Luxardo iz Zadra (rođen u Đenovi), koji je kasnije vršio liječničku praksu u Zadru. Njegova se disertacija nalazi u zagrebačkoj Sveučilišnoj biblioteci¹⁸. Kako je spomenuto, promoviran je u Paviji god. 1836. i Đorđe Mušicki, o kojemu će kasnije još biti govora.

Zbog kojega je, dakle, razloga Bresslauer mogao tvrditi da je medicinu izučio u Beču, kad je stvarno promoviran u Paviji? Postojao je, po mojemu mišljenju, samo jedan logičan razlog, naime da je on doista svoje studije završio ili pretežnim dijelom obavio u Beču, a samo je promoviran u Paviji. Ali u tom pogledu upućeni smo samo na nagađanja.

¹⁸ E. Luxardo: De pellagra (usp. Grmek: op. cit., str. 236—237).

I dalji podaci o Bresslaueru obiluju nejasnoćama i protuslovljima. Jeremić tvrdi da je Bresslauer bio prvi liječnik u Zemunu, da je ondje radio od 1841. do 1852., a prije toga da je bio 7 godina u zemunskom kontumacu. Posve jednostavan račun pokazuje na prvi pogled da ovi podaci nikako ne mogu biti tačni. Kako vidimo iz Bresslauerove molbe, upućene knezu Milošu 5. jula 1838., dakle uskoro nakon njegove promocije, Bresslauer je tada već bio u Zemunu. Ako je došao u Zemun i odmah nakon svoje promocije, dakle 1838., nikako nije mogao do 1841. provesti ondje sedam godina, kao što to Jeremić tvrdi, jer bi tada morao nastupiti to mjesto već 1834., dakle 4 godine prije završetka svojih studija. Ako je stvarno služio u kontumacu do god. 1841., onda je ondje služio svega 3 godine, a ostatak do 11 godina (1841—1852.) proveo je kao privatni liječnik u Zemunu. Ako je pak doista služio u kontumacu 7 godina, onda mu je služba trajala do 1845., a kao privatni liječnik radio je u tom slučaju samo 7 godina (1845—1852.).

Zemunski je kontumac bila važna sanitetska ustanova. Naročito 30-ih godina prošloga stoljeća, kada se kolera počela širiti po Evropi, pooštrile su austrijske vlasti kontumacijske mjere, da bi spriječile prijenos kolere iz Turskoga carstva u monarhiju. Važnu je ulogu odigrao zemunski kontumac i god. 1837., kada je u Srbiji buknuła epidemija kuge¹⁹. U kontumacu su uvijek bila dva liječnika, od kojih je jedan bio direktor kontumaca. Sva roba i svi putnici, koji su u Zemunu prelazili granicu, podvrgavali su se najstrožem pregledu. Služba u kontumacu bila je dosta naporna i odgovorna, pa nije čudo da je Bresslauer nastojao zamijeniti svoje mjesto u kontumacu nekim boljim mjestom. Obratio se stoga god. 1838. knezu Milošu, moleći ga da dobije namještenje u Srbiji. Bresslauerova molba glasi:

„... U Daruvaru, Palanki nekoj u Slavoniji, rođen, imao sam sreću još od malena dati se na nauke; i tako izučio u Sveučilištu Bečkom nauku lekarstva, postao sam pre nekog vremena po strogom ispitu iz iste nauke Doktorom. Učio sam se pritom i babičevanju i pricepljivanju boginja, iz čega najbolje dokazateljstvo pokazati mogu.

No polučivši doktorsku Diplomu, Srdce me moje nikad u svet povući nije htelo, nego u novorođenu Serbiju milu državu Svetlosti Vaše. Ja se dakle pokorno molim, da bi mi Svetlost Vaša, ako gde za mene u prostranoj oblasti Vašoj mesta ima, službu kao Doktoru u toliko više dati smilovali se, što ja, videći da što čovek pri gore spomenutim visokim naukama više jezika ima, on u toliko bolje u svetu koru hleba zaslužiti može, nisam propustio osim mog Slavonsko-Serbskog jezika, naučiti se i latinskom, nemačkom, talijanskom, mađarskom i francuskom. U Zemunu 5. Julija 1838. god...”²⁰

Bresslauerova molba nije imala uspjeha i on nije dobio željeno mjesto.

¹⁹ V. Mihailović: Borba protiv kuge u Srbiji pre sto godina, Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda, knj. 27. Beograd 1937. str. 140—142.

²⁰ Državna arhiva. Knež. kanc. 12. jula 1838. br. 399. Kragujevac (cit. prema Mihailović: Iz istorije saniteta u obnovljenoj Srbiji, str. 417).

Ovdje bih istaknuo jednu stvar, koja mi se čini veoma interesantnom. Spomenuo sam već u dva navrata dra Đorđa Mušickoga, koji je studirao u Pešti i Beču i koji je god. 1836. promoviran u Paviji. Poslije promocije radio je u zemunskom kontumacu do god. 1838., pa je tada prešao u Srbiju. God. 1843. nalazimo ga u Beogradu kao liječnika i profesora fizike. Od 1844. do 1856. bio je opet u Zemunu, pa se spominje god. 1851. kao liječnik zemunskog kontumaca²¹. Sačuvala se molba koju je Mušicki 2. aprila 1838. uputio iz Zemuna knezu Milošu kojega je molio da ga namjesti u Srbiji. Molba je imala uspjeha i Mušicki je još istoga mjeseca postavljen za karantenskog liječnika u Aleksincu²². Zanimljivo je da su i Mušicki i Bresslauer studirali u Beču²³, a promovirani u Paviji, prvi god. 1836. a drugi 1838. I jednomu i drugomu bilo je prvo namještenje u zemunskom kontumacu. God. 1838. kada je Bresslauer došao u Zemun, Mušicki je napustio to mjesto i pošao u Srbiju. U aprilu 1838. uputio je Mušicki svoju molbu knezu Milošu, a u julu iste godine Bresslauer. Veoma je vjerojatno da su se Bresslauer i Mušicki poznavali još iz Beča ili iz Pavije, pa je možda odlazak Mušickoga u Srbiju potaknuo Bresslauera da se natječe za njegovo upražnjeno mjesto u zemunskom kontumacu. Možda pod dojmom Mušickijeve molbe knezu Milošu, koja je povoljno riješena, uputio je onda i Bresslauer svoju molbu knezu Milošu, ali bez uspjeha²⁴. Svakako je veoma interesantna ova mnogostrukost podudarnosti u biografijama ovih dvaju liječnika!

Zbog kojih je razloga odbijena Bresslauerova molba, nije nam poznato. O antisemitskim se razlozima vjerojatno nije radilo, jer su Jevreji pod knezom Milošem bili smatrani ravnopravnim građanima. Sam knez Miloš bio je Jevrejima sklon. Njegov bankar i lični povjerenik bio je Hajim Behor David (Davičo), koji je 1835. spasio Miloša od smrti. Kapelnik gardijske muzike bio je Jevrejin Josip Šlezinger. Pod Milošem dobili su Jevreji dozvolu da otvore u Beogradu učionu „Beł hamidraš“ i da osnuju hebrejsku štampariju²⁵. Nije dakle vjerojatno da je Bresslauerova molba odbijena zbog njegova jevrejstva.

Međutim, ipak je čudno da je za vlade kneza Miloša odbijena još jedna molba nekog jevrejskog liječnika, koji se natjecao za mjesto u

²¹ R. Simonović: Srbi lekari u Voivodini Miscellanea I. Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda. knj. 5, Beograd 1937. str. 66.

²² V. Mihailović: Molba Dra Georgija Mušickog za službu u Srbiji, Miscellanea II, Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda. knj. 32, Beograd 1938. str. 79.

²³ Za Mušickoga znamo sigurno da je neko vrijeme studirao u Beču (vidi Letopis Matice Srpske, 1834. knj. 36, gdje je među prrenumerantima naveden medicinar Georg Mušicki u Beču).

²⁴ Knez Miloš je veoma cijenio liječnike zemunskoga kontumaca. Kad je god. 1837. harala u Srbiji kuga, knez Miloš je zatražio od Austrije da mu se pošalje jedan stručnjak koji će nadzirati kontumacijske mjere u Srbiji. Poslan je dr Karlo Nagy, liječnik zemunskog kontumaca, koji je od 15. VIII do 1. XII 1837. suzbijao kugu u Srbiji, pa je tom prilikom stekao zahvalnost i priznanje kneza i čitavoga naroda (Usp. Mihailović: Borba protiv kuge u Srbiji pre sto godina str. 140—142).

²⁵ Usp. I. Šlang: Jevreji u Beogradu, Beograd 1926

Srbiji. Bila je to molba doktora medicine i filozofije Solomona Bretlera iz Velikoga Bečkereka od 4. maja 1835., koju je stigla ista sudbina kao i Bresslauerovu²⁶.

Veoma je zanimljivo da za vladavine kneza Miloša nije bilo u Srbiji nijednog jevrejskog liječnika, nego samo jedan jevrejski kirurg, i to Salomon Azrijel, koji 26. augusta piše knezu Milošu iz Šapca da je prošle godine došao u Šabac i počeo liječiti bolesnike. Moli kneza da bi mu šabačka općina plaćala, a on bi sirotinju badava liječio. Ako mu to ne odobri, da mu dozvoli vršiti praksu u Beogradu. Tri dana kasnije izdao je knez Miloš na ovu molbu slijedeće rješenje: „Upućuje se općini šabačkoj, da ga ona za plaću pogodi, ako dobrovoljno hoće“²⁷. Za vrijeme prve vlade kneza Miloša vršio je u Srbiji liječničku praksu neki Leopold Ehrlich, diplomirani kirurg, rodom iz Austrije, koji je promijenio ime u Đorđe Novaković. Najprije je služio 20 godina u austrijskoj vojsci u Italiji, odakle je došao u Tursku, a kasnije u Srbiju²⁸. Da li je bio Jevrej, nisam mogao ustanoviti²⁹. Objavljeni su spiskovi liječnika u Srbiji za godine 1836. i 1837., ali među njima nema nijednoga Jevrejina³⁰. S druge strane je poznato da su se za prve vlade kneza Miloša neke Jevrejke bavile liječenjem, tako „Davíčotevica“ (žena Hajima Daviča), koju je knez Miloš 21. marta 1834 pozvao iz Beograda u Kragujevac, da ga liječi od „trbobolje“³¹. Ni za Miloševih nasljednika nije dugo vremena bilo u Srbiji jevrejskih liječnika. Godine 1850. bilo je raspisano 7 liječničkih mjesta u Srbiji. Među natjecateljima bili su slijedeći Jevreji: Jakov Winter iz Koprivnice, Leopold Borowitz iz Velikog Sigeša u Madžarskoj, dr Simon Goldstein iz Velike Kanjiže i dr Filip Goldberger iz Beča. Niti jedan od njih nije izabran, a od 25 stiglih ponuda izabrana su svega trojica³². Tek godine 1862. došao je u Srbiju prvi školovani jevrejski liječnik, dr Samuel Pops.

Po Jeremiću bio je dr Jakob Bresslauer od god. 1841. do 1852. privatni liječnik u Zemunu³³. I opet se moramo pitati da li je taj podatak tačan, jer i opet nije naznačeno vrelo. Poznato je da je na području Vojne granice bilo Jevrejima zabranjeno stanovanje. Dne 8. oktobra 1753. podijelila je Marija Terezija zemunskim Jevrejima privilegij da stanuju u Zemunu. Stoga je Zemun bio jedino mjesto Vojne granice gdje su Jevreji smjeli stanovati. Ipak su imali stalne neprilike i poteškoće. Za Franje II smjelo je u Zemunu stanovati svega 30 jevrej-

²⁶ Mihailović: Iz istorije saniteta u obnovljenoj Srbiji, str. 421—422.

²⁷ I. Alkalaj: Arhivska građa o Jevrejima u Srbiji, Jevrejski almanah za god. 5689, IV, Vršac 1928, str. 33.

²⁸ T. R. Đorđević: Medicinske prilike u Srbiji za vreme prve vlade kneza Miloša Obrenovića, Beograd 1921, str. 17.

²⁹ Po O. Pirch-u (Reise in Serbien 1829, Berlin 1830) bio je Jevrej.

³⁰ Usp. Mihailović: Iz istorije saniteta u obnovljenoj Srbiji, str. 434—435.

³¹ Đorđević: op. cit., str. 6.

³² Mihailović: loco citato.

³³ Jeremić: loco citato.

skih obitelji³⁴. Po Jeremiću spominje se već 1814. u Zemunu jevrejska bolnica, koja je bila u kompleksu zgrada jevrejske općine. Bila je to zapravo jedna prostorija, a služila je za smještanje siromašnih obojelih jevrejskih putnika³⁵. U toj „bolnici“ nije bilo liječnika, barem ne jevrejskog liječnika, jer prvi jevrejski liječnik bio je dr Bresslauer³⁶.

Kakav su stav zauzimale vojne vlasti u pogledu jevrejskih liječnika, najbolje se vidi iz slučaja dra Herzoga, koji je želio raditi u Zemunu kao privatni liječnik god. 1852., dakle one iste godine kada je Bresslauer napustio Zemun. Dr Sigmund Herzog javlja 16. novembra 1852. zemunskom magistratu da ga je Dunavsko parobrodarsko društvo namjestilo kao liječnika i da namjerava vršiti u Zemunu i privatnu praksu. Generalna komanda u Temišvaru javlja međutim zemunskom magistratu 13. februara 1860. (!), da se Herzog ne može primiti u sastav zemunske općine, već se ima smatrati strancem odnosno službenikom parobrodarskog društva, te mu se pasoš mora blagovremeno obnavljati³⁷.

Godine 1852. napustio je dr Jakob Bresslauer Zemun, a naredne godine seli u Zagreb, gdje je već od 1837. živio njegov stariji brat Maks. Prije toga bio je navodno neko vrijeme kupališni liječnik u svojem rodnom mjestu Daruvaru³⁸. Bio sam isprva mišljenja da je Bresslauer odmah nakon svoje promocije nastupio mjesto kupališnog liječnika u Daruvaru³⁹. Danas, poznavajući bolje njegov životopis, čini mi se to nemogućim, jer je već neposredno nakon svoje promocije bio u Zemunu, i to u julu 1838., dakle baš u vrijeme kada je kupališna sezona u Daruvaru bila u punom jeku. Thaller temelji svoju informaciju na jednom oglasu daruvarskoga kupališta, na kojemu je Bresslauer spomenut kao kupališni liječnik⁴⁰, ali ne navodi ni ime ni godište novina u kojima je objavljen taj oglas. Trebalo je, dakle, pronaći taj oglas i imao sam doista sreću. Taj je oglas objavljen u aprilu 1841. u jednim zagrebačkim novinama⁴¹ i njime se saopćava da se daruvarsko kupalište otvara 1. maja, pa neka se gosti već sada zbog smještanja obrate direktno kupališnom liječniku dru Bresslaueru, čiji se potpis nalazi na kraju oglasa. Ni u ranijim, ni u kasnijim godištima tih novina nema toga oglasa, pa stoga ne znamo da li je dr Bresslauer bio kupališni liječnik u Daruvaru samo kroz jednu sezonu ili više godina uzastopce. Sjetimo se da je Bresslauer god. 1841. napustio svoju službu u zemunskom konfumu i da je iste godine počeo raditi kao privatni liječnik u Zemunu. Najvjerojatnije je on u međuvremenu pošao kući u Daruvar,

³⁴ L. Čelap: Jevreji u Zemunu za vreme Voine granice. Jevrejski almanah 1957—1958. Beograd s. a. str. 59—71.

³⁵ Jeremić: op. cit., str. 35.

³⁶ ibidem str. 24.

³⁷ ibidem.

³⁸ L. Thaller: Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji od godine 1770 do 1850. Karlovac 1927. str. 102

³⁹ Usp. Glesinger: Jevrejski liječnici u starom Zagrebu, str. 106.

⁴⁰ Thaller: loco citato.

⁴¹ Intelligenzblatt zur Agramer politischen Zeitung 1841, br. 32 od 21. IV. 1841, str. 120.

gdje je ostao preko čitavog ljeta, pa je u to vrijeme vršio službu kupališnoga liječnika, a pod jesen se opet uputio u Zemun, gdje je otvorio privatnu praksu.

Daruvar je u to vrijeme bio vlasništvo grofova Jankovića, koji su Jevrejima bili veoma skloni⁴². Jedan član obitelji Bresslauer, Leopold, sin Henrika Bresslauera, imao je mnogo godina u zakupu tvornicu stakla što su je grofovi Jankovići imali u Ivanovu Polju kraj Daruvara, i ekonomiju⁴³. Grofovi Jankovići imali su svoje stalne liječnike, koji su ujedno bili kupališni liječnici u Daruvaru. Među ovima nam je poznato i nekoliko Jevreja. God. 1857. došao je u Daruvar dr Adolf Holzer, koji je kratko vrijeme prije toga promoviran u Beču. Bio je isprva liječnik grofova Jankovića i kupališni liječnik u Daruvaru, kasnije kupališni liječnik u Lipiku⁴⁴. Iza njega došao je u Daruvar kao kotarski i kupališni liječnik dr Ilija Hirschenstein, sin varaždinskoga rabina i prvi Jevrejin koji je polazio varaždinsku gimnaziju⁴⁵. Iza njega bio je kupališni liječnik dr Simon Fischer, a kasnije kotarski liječnik dr Viktor Belić (Weiss)⁴⁶.

Nije dakle čudo da je dr Bresslauer dobio mjesto kupališnog liječnika u svojem rodnom mjestu, kada su Jankovići namještali i druge Jevreje, koji nisu bili iz Daruvara⁴⁷. U samcme Daruvaru nisam, međutim, našao tragove njegovog djelovanja kao kupališnog liječnika, što je uostalom i razumljivo, jer je ondje radio samo kratko vrijeme. Godine 1853. nalazi se on već u Zagrebu, ali začudo i o ovom odsjeku njegovog života nemamo baš nikakvih podataka. To je utoliko čudnije što je Bresslaueru god. 1853. bilo tek 39 godina, te je prema tome bio na početku svoje liječničke karijere. Nije nam se sačuvao nikakav trag o njegovu radu u Zagrebu, ni o njegovu privatnom životu, pa moramo iz toga zaključiti da je doskora opet napustio Zagreb. Da je on u Zagrebu umro, bilo bi to zabilježeno u matičnim knjigama, ali ondje se on više ne spominje.

O dru Vilimu Bresslaueru, nećaku dra Jakoba Bresslauera⁴⁸, znamo još manje. Rođen je god. 1845. u Zagrebu⁴⁹. Nije poznato gdje

⁴² *Glesinger*: Iz povijesti daruvarskih Jevreja.

⁴³ *ibidem*.

⁴⁴ O ovom veoma zaslužnom balneologu vidi *H. Kern*: Dr. Adolfo Holzer, Liječnički vjesnik, 7/1885, str. 27—28.

⁴⁵ *I. Steinschneider*: Die Curorte von Europa Breslau 1885, str. 26; *L. Glesinger*: Iz povijesti daruvarskih Jevreja.

⁴⁶ *Glesinger*: *ibidem*

⁴⁷ God. 1837. promoviran je u Pešti dr Sigmund Rosenberg iz Požege. U svojoj disertaciji „Aquae soteriac Daruvarienses” opisuje djelovanje daruvarskoga kupališta, pa *Grmek* (Disertacije, str. 190) zaključuje da je neko vrijeme boravio u Daruvaru. No to je svakako bilo prije njegove promocije, pa prema tome nije bio ondje kupališni liječnik.

⁴⁸ Vilim je bio sin Jakobova brata Maksa (vidi gore!).

⁴⁹ *Schwarz*: loco citato. Netačan je prema tome moj raniji oodatak da je dr Vilim Bresslauer došao u drugoj polovini XIX stoljeća iz Daruvara u Zagreb (usp. *Glesinger*: Jevrejski liječnici u starom Zagrebu, str. 106), a isto tako i *Sikov* podatak da je Bresslauer došao u Zagreb iz inozemstva (*L. Sik*: Jevrejski liječnici u Jugoslaviji, Liječnički vjesnik, 53/1931 str. 442).

je svršio medicinske studije. Kad je god. 1874. osnovan Zbor liječnika izabrani su 3. augusta 1874. kao prvi bilježnici dr Ladislav Rakovac i dr Vilim Bresslauer⁵⁰, kojemu je tada bilo tek 29 godina. Ali već iduće godine obnaša funkciju bilježnika uz dra Rakovca, umjesto dra Bresslauera, ugledni hrvatski liječnik dr Ante Schwarz⁵¹. U popisu članova Zbora liječnika iz god. 1877. spominje se Bresslauer kao redovni član, uz oznaku „sukromni liječnik“⁵². Prema jednom kasnijem podatku dr Vilim Bresslauer je istupio iz Zbora liječnika god. 1878.⁵³ Nije poznat razlog zbog kojega je istupio iz Zbora⁵⁴. Možda je i on odselio iz Zagreba, jer u matici umrlih zagrebačke Hevre kadiše nema bilješke o njegovoj smrti, niti mi je uspjelo pronaći njegov grob na zagrebačkom jevrejskom groblju. Zanimljivo je da se i dru Jakobu i dru Vilimu Bresslaueru gubi svaki trag, pa nije isključeno da su se obojica odselila zajedno iz Zagreba.

Tako zapravo sva ta istraživanja o dvojici jevrejskih liječnika iz Hrvatske nisu dovela do željenoga rezultata, iako nas od jednoga od njih dijeli samo nešto više od jednoga stoljeća, a od drugoga čak samo osamdesetak godina. Uspjelo je doduše utvrditi neke važne momente iz njihova života, osobito iz života dra Jakoba Bresslauera, ali najvažniji cilj istraživanja života pojedinih liječnika nije postignut, jer o njihovu liječničkom radu nismo na koncu saznali ništa. Upravo u času kada očekujemo da ćemo naći na tragove njihova rada, gube se tragovi i jednoga i drugoga u potpunom mraku.

Ipak ta istraživanja nisu bila sasvim uzaludna. Prosljeđivši jedan dio životnog toka tih naših starih liječnika, saznali smo niz pojedinosti, koje su zanimljive i izvan okvira historije medicine. Vremensko razdoblje, koje je obuhvaćeno ovim prikazom, neobično je zanimljivo s gledišta društvene i kulturne historije. Velika previranja onoga vremena odražuju se i u sudbini Jevreja, a u krajnjoj liniji i u ličnoj sudbini dra Jakoba Bresslauera. Smatrao sam, stoga, da neće biti na odmet ako sav taj mučno sabrani materijal objavim na ovom mjestu s iskrenom željom da rezultat mojih istraživanja posluži kao skromni prilog historiji Jevreja u Hrvatskoj i Srbiji.

⁵⁰ L. Rakovac: Sbor liječnika kraljevine Hrvatske i Slavonije od g. 1874 do g. 1898, Zagreb 1899. str. 2; A. Forenbaher: Povijest Zbora liječnika. Iz hrvatske medicinske prošlosti, Zagreb 1954. str. 8.

⁵¹ Rakovac: loco citato.

⁵² Liječnički viesnik, 1/1877. str. 15.

⁵³ Rakovac: op. cit. str. 97.

⁵⁴ Te je godine istupilo iz Zbora liječnika 10 članova. Uzrok njihova istupa nije poznat.